

LITURGIJSKO-MOLITVENI ŽIVOT OBITELJI

Liturgija i privatna pobožnost

Zahvaljujući dalekosežnim plodovima liturgijskog pokreta, a naročito njihovim konačnim usvajanjem i potvrdom u Enciklici *Mediator Dei* Pija XII. te u Konstituciji o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium* Drugog vatikanskog sabora, danas su čvrsto utemeljeni osnovni principi o teološkoj naravi liturgije i drugih oblika duhovnoga života, kao i principi o njihovu uzajamnom odnosu. Uz dva temeljna načela o teološkoj naravi liturgije, naime da je liturgija — kao djelo Krista i Crkve — po sebi najuzvišeniji kult, te da je ona glavni izvor posvećenja i glavno sredstvo za napredak u svetosti, navode se u gore spomenutim izvorima i tri bitna principa o privatnoj pobožnosti i njenom odnosu prema liturgiji.

Prvi od tih principa glasio bi: osim liturgije, postoji i privatna pobožnost koja se ne smije zanemariti. Enciklika *Mediator Dei* tomu posvećuje dosta prostora (MD 170—203), dok naprotiv koncilaska Konstitucija o svetoj liturgiji kratko sažima misao Crkve i veli: »Duhovni se život ipak ne sastoji samo od sudjelovanja u svetoj liturgiji. Doista kršćanin, pozvan da moli u zajednici, mora uz to ući u svoju sobu i moliti Oca u tajnosti, (usp. Mt 6, 6) dapače, kako uči Apostol, mora moliti bez prestanka«, usp. 1 Sol 5, 17 (SC 12).

Superiornost liturgije, dakako, ne protivi se drugim oblicima pobožnih vježbi niti ih isključuje, jer su skladno povezane s liturgijom, upotpunjuju se, animirane su istim duhom i teže k istom cilju — »da se Krist oblikuje u nama« — Gal 4, 19 (MD 36—37). To bio bio drugi princip o odnosu između dva spomenuta molitvena stava.

Što se pak tiče svrhe privatnog molitvenog života, saborska Konstitucija na poseban način ističe još jedan princip o njegovu odnosu prema liturgiji, a to je da se izvanliturgijske pobožnosti ili pobožne vježbe trebaju usmjeriti k boljem slavljenju liturgije. Treba ih naime tako »urediti da odgovaraju pojedinim liturgijskim vremenima te tako budu u skladu sa svetom liturgijom, da od nje na neki način proizlaze te narod vode k njoj, jer ih ona po svojoj naravi daleko nadvisuje« (SC 13).

Eto, to su odrednice i siguran temelj na čemu treba graditi misli o gore označenoj temi i tako dati siguran okvir i sadržaj liturgijsko-molitvenom životu u suvremenim obiteljima. S tim u vezi smatram potrebnim unaprijed upozoriti da ovdje ne namjeravam kontestirati tradicionalne oblike obiteljske molitve, ali ni zadržavati se na njima, već

upozoriti na druge moguće oblike obiteljskog liturgijsko-molitvenog života koji su danas vrlo aktualni, koji su u skladu s gore navedenim saborskim odrednicima, a kojima se kod nas još uvijek ne poklanja odgovarajuća pažnja i važnost.

Mjesto i uloga obiteljske molitve

Danas postoje mnogobrojni pokušaji da se stvore novi molitveni kontakti s Bogom u obiteljima i manjim grupama obiteljskog tipa. Zapaža se veliko zanimanje za spontanom molitvom, koja se ne zadovoljava olako s već ustaljenim oblicima službenih molitava. Odatle je nastao i stalno se povećava cijeli niz molitvenih zbirki koje, na temelju biblijskih i tradicionalnih euhologijskih uzoraka, traže novi, uistinu suvremeni jezik. Želi se moliti pomoću Biblije kao izvora molitve, te moliti razmišljajući i razgovarajući. Ponegdje se upotrebljavaju i simboličke kretnje, pjesme i druga prikladna sredstva da bi se otkrila Božja i Kristova prisutnost u vlastitom životu i u životu drugih ljudi, te učvrstili uzajamni odnosi u obitelji i sa širom zajednicom Crkve i društva. Iskustvo bjelodano pokazuje da se sve to može lakše postići u obitelji i manjim grupama, odnosno u vitalnim zajednicama osoba međusobno povezanih zajedničkim osjećajima, ciljevima i interesima, negoli u javnim crkvama gdje su vjernici najčešće samo materijalno povezani. Tako organiziran liturgijsko-molitveni život u obitelji i sličnim manjim grupama, velika je pomoć i odličan ambijent da se kršćanska svijest razvije do svoje zrelosti i uspostave pravi odnosi s Crkvom i društvom.

Obiteljska molitva je dragocjena pomoć da bi se uspostavio i razvijao potreban sklad i harmoničan rad među članovima obitelji, da bi se povećala učinkovitost molitve šire crkvene zajednice i pravilno vrednovala liturgijska molitva Crkve. Moderni užurbani ritam života ostavlja svoje posljedice i u duhovnom životu obitelji: zajednička molitva olako se propušta ili se, štoviše, uopće ne održava. U gradskim sredinama posljedice su, čini se, još teže. Ako je naimе vjerovati statističkim podacima jedne sociološke ankete o religioznosti đaka, onda od srednjoškolaca Zagreba 52,4⁰/₀ nikada ne mole kod kuće, mole samo ponekad 36,5⁰/₀, dok redovito mole kod kuće samo 11⁰/₀ (usp. BAHTIJAREVIĆ Štefica, *Religiozno pripadanje u uvjetima sekularizacije društva*, Zagreb 1975, str. 144).

Molitva je, međutim, temelj i korijen kršćanskog života. To je snaga koja omogućuje obiteljima da prebrode sve krize i tjeskobe koje ih mogu pritisnuti, da u Duhu Svetome raste uzajamna ljubav među članovima i nadljudska spremnost da se jedni za druge zalažu ma što došlo. Molitva obiteljima može pružiti moć da vedro i nepokolebljivo svjedoče radost evanđeoskog življenja svima oko sebe (usp. Biskupska poslanica *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*, KS, Zagreb 1976, str. 30).

Obitelj — bogoštovna i odgojna zajednica

Obitelj je »mala Crkva«, kako reče sv. Augustin, te prvi i naravni faktor da bi se nadnaravna stvarnost, zasađena u i po krštenju, mogla u čovjekovoj duši razviti do punine svoga rasta. Toplina obiteljske molitve pruža toj stvarnosti savršene uvjete za njezin rast i konačni razvoj. Primjer roditelja, njihova vjera i pouka, duboko se usijecaju u dušu svakog djeteta. Čim dijete pokaže prve znakove i elemente osobne pobožnosti, roditelji bi trebali brižno nastojati svoje dijete postepeno dovesti neposrednoj i svjesnijoj priprani za sudjelovanje u autentičnoj liturgijskoj pobožnosti. Taj je rad roditelja nezamjenjiv. U tome ne mogu adekvatno zamijeniti obitelj ni vjeronaučna sala ni župa. Obitelj je prema tome prva liturgijska škola, i to najefikasnija. Obitelj je osnovna zajednica vjere i bogoštovlja. Upravo tu, u obiteljskom ambijentu, dijete uči prve molitve i stječe prve religiozne stavove u svom odnosu prema Bogu i svijetu oko sebe. Stoga, dakle, formule privatnih i liturgijskih molitava, zatim Biblija, svete pjesme, pobožne vježbe, liturgijski čini, kao i velike zgone liturgijske godine sa svojim društvenim i otajstvenim značajkama, trebaju imati svoju prvu inicijaciju upravo u obiteljskom ambijentu.

Roditelji su prvi propovjednici i odgojitelji vjere kod svoje djece, a to bi trebali biti riječju i primjerom. Zbog svoje svete i društvene naravi — obitelj je bogoštovna zajednica, i kao takva dužna je iskazivati Bogu i zajedničko štovanje. Kao »kućno svetište« (LG 11) obitelj se ostvaruje već u svojoj obiteljskoj bogoštovnoj zauzetosti, u zajedničkoj molitvi u intimnosti svoga stana, a još više kad svi članovi obitelji zajednički sudjeluju u euharistijskom slavlju i pristupaju Gospodnjem stolu.

Misa bi dakle trebala biti središte supružničke i obiteljske duhovnosti. Promatrajući u otajstvu uprisutnjenje Isusova prinosa ljubavi u Crkvi i za Crkvu, supružnici bi trebali prihvatiti istu poruku te uzvratiti istim takvim prinosom ljubavi Bogu i uzajamno jedan drugom. Živjeti u Pashalnom otajstvu, jer Misa svaki put obnavlja i ponazočuje to otajstvo, znači živjeti u otajstvu smrti i uskrsnuća. U slavljenju Gospodnje večere odvija se s jedne strane otajstvo patnje i smrti, a s druge strane otajstvo novog i proslavljenog života. Patnja, dakako, nalazi svoj smisao u svojoj konačnici, odnosno u beskonačnoj radosti novog — proslavljenog života. Zbog toga je Misa za skladan obiteljski život nadahnuće i velika pomoć.

Drugi vidovi obiteljske liturgije jesu zajednička slavlja krštenja, prve pričesti, krizme, ženidbe, bolesničkih sakramenata te zajednička molitva. Postoji dakle mnoštvo načina da se bračni i obiteljski život pretvori u »duhovnu i Bogu ugodnu žrtvu« (1 Pt 2, 5).

Liturgija je prema tome izvanredno odgojno sredstvo za sve članove obitelji. To je u stvari privilegirano kršćansko »mjesto« gdje se skladno objedinjuju biblijski događaji, doktrinalne formulacije, moralne obveze i bogoštovni čini. Da bi se u liturgijskom otajstvu mogao otkriti stožer oko kojeg bi trebalo ostvariti organsko jedinstvo između sakramentalnog božanskog otajstva i kršćanskog praktičnog života, trebalo bi uskladiti sve te katehetske, biblijske i strogo liturgijske elemente. To je veoma teško. No, liturgija se tu pokazuje kao sredstvo i cilj: odgojem pomoću liturgije odgaja se za liturgiju. Liturgija se naime pokazuje kao cilj i svrha kateheze, a kateheza je orijentirana prema liturgiji, odnosno prema punom sakramentalnom životu kršćana. Liturgijski čini su najautentičnije sredstvo prenošenja vjerskih vrednota i najvažniji čimbenik za sazrijevanje kršćansko religiozne osobnosti. Liturgija je *živa* doktrinalna formulacija i stoga najbolje sredstvo za stjecanje i obradu prvih religioznih iskustava.

Liturgija odgaja i poučava. Ona je izvor pouke. Rezultat liturgijskog odgoja jest unutarnja promjena čovjeka, stjecanje stavova i ponašanja koji mijenjaju tijek događanja i života. Ne može se uopće govoriti o pouci, o poučavanju i odgoju, ako odatle ne uslijedi neki odgovor. Kod svakog učenja i pouke prisutne su kolateralne reakcije: misli i osjećaji, planovi i akcije. Tako i svjesnim sudjelovanjem u liturgiji kršćanin raste prema neke vrste psiho-liturgijskoj zrelosti, a s tom zrelošću pojedinaca napreduje i poboljšava se i sami društvenoreligiozni ambijent. Najprirodniji rezultat liturgijskomolitvenog života trebala bi biti *liturgijska osobnost* kao prva inicijacija u *kršćansku osobnost*. Liturgijski čini posjeduju izvanrednu moć da odgađaju tipično liturgijske osobe (usp. TRIACCA A. M., *Liturgia educa ala liturgia*, Rivista liturgica 2, 1971, 270—274).

Kršćanski obitelj ima najveću odgovornost za stjecanje općeljudskih i kršćanskih vrednota kod svoje djece. To danas ponavljaju skoro svi crkveni forumi. U novije vrijeme Kongregacija za bogoštovlje u *Direktoriju o misama s djecom*, ističe da je za takav sveobuhvatan kršćanski odgoj glavno sredstvo liturgijski odgoj djece u obiteljima. Pružajući djeci svjedočanstvo evanđelja, te živeći bratskom ljubavlju, slaveći djelatno Kristova otajstva, obitelj je najbolja škola kršćanskog i liturgijskog odgoja djece. Svjesni dužnosti što su je na krštenju svoje djece slobodno prihvatili, roditelji su dužni učiti djecu moliti, ali ne samo da ih uče kako će privatno moliti ili da trebaju moliti, već i da zajedno s njima svakodnevno mole. Djeca tako pripremljena, te ako već od nježnih godina sudjeluju u Misi zajedno s roditeljima, lakše će se uključiti u molitve i pjesme liturgijske zajednice svoje župe te osjetiti predokus euharistijskog otajstva (usp. *Directorium de Missis cum pueris*, Vatikan, 1973, br. 10—11. Taj je Direktorij preveden na hrvatski i objavljen u: »Služba Božja«, XIV/1974, br. 1, str. 17—29).

Odlike obiteljske molitve

Razvoj religiozne svijesti kod djeteta i njegova odgovora Bogu, a molitva je jedan vid te realnosti, ovisi velikim dijelom o iskustvu kršćanskog života što ga i kako ga dijete doživljava u obitelji. Već od prvih godina, pa čak i mjeseci, prije negoli je to uopće u stanju shvatiti, dijete zamjećuje stav svojih roditelja i druge djece prema Bogu.

Iskustvo ljubavi i sigurnosti u obitelji od bitne je važnosti da bi dijete postalo zrela osoba, sposobna velikodušno ljubiti Boga i ljude. Nije dovoljno da članovi obitelji redovito recitiraju molitve sa svojom djecom, oni trebaju i živjeti po Kristovu duhu, jer će inače djeca lako zamijetiti da su molitve njihovih roditelja samo neka verbalna služba Bogu. Kakve i kolike bi sve negativne posljedice uslijedile iz takvog uvjerenja djece, nije potrebno govoriti. Istina, roditeljima neće uvijek poći za rukom savršeno živjeti i ostvariti svoj kršćanski poziv. Nužno je stoga ostaviti na djecu barem dojam, uvjeriti ih, da je važno nastojati živjeti evanđeoskim duhom i tako se svidjeti Bogu.

Oba roditelja su pozvani da to čine, da pružaju djeci isto uvjerenje i uče ih moliti. Nažalost, odveć često se događa da samo majka moli s djecom, da im samo ona govori o Bogu. Ipak, unatoč svojoj iscrpljujućoj i mnogovrsnoj vanjskoj zauzetosti i nedostatku vremena, i otac bi se trebao brinuti o vjerskom i molitvenom odgoju djece. U protivnom slučaju, moglo bi se dogoditi da djeca, posebno muška, kasnije olako odbace vjeru kao stvar žena i domaćica, odnosno kao stvar koja s vanjskim svijetom i radnom svakodnevnicom nema nikakve, ili barem ne važne, veze. Nažalost, takvih slučajeva ima i previše.

Jedna od najvećih odlika obiteljske molitve jest njezina sloboda od propisanih pravila i oblika, što je dakle prilagodljiva potrebama i okolnostima same obitelji, raspoloživom vremenu i mjestu te uzrastu i potrebama djece. Prilagodljivost dobi, mentalitetu i potrebama članova obitelji velika je njezina prednost. Odsutnost službenosti obiteljske molitve omogućuje naime moliti i misliti na Boga tako da Božji odnosi s čovjekom postaju dio svakodnevnog života, da se odrazuju u interesima i aktivnostima ne samo odraslih članova obitelji nego i djece.

Poznato je naime da malo dijete lako zahvaljuje i hvali Boga za dobre stvari svoga života: za igračke, poslastice, za ruke primljene od Boga da njima može raditi, za noge koje mu je Bog dao da njima može igrati i trčati, te za prijatelje koje najviše voli, i slično. Progresivno divljenje djeteta pred svijetom prirode što ga okružuje, može biti usmjerenom prema hvali i zahvaljivanju ne samo pomoću nekih jednostavnih molitvica, nego i utječući se prikladnim psalmima. Upoznata sa psalmima, kao npr. Ps 136 (135) — »Hvalite Gospodina jer je dobar«, djeca će već od prvih godina, u svojoj ranoj mladosti, trčati po vrtu, livadi, dvorištu ili parku i pjevati hvale Bogu za cvijeće, leptire ili zalazak

sunca. Neki su psalmi posebno prikladni za djecu i njihov svijet ideja i shvaćanja. Tako Ps 100 (99) objedinjuje radost zbog toga što smo Božji narod, zatim obvezu da ga hvalimo i zahvaljujemo mu te sigurnost da njegova ljubav traje dovijeka.

U kući dakle treba što više prakticirati spontanost u molitvi i, što je isto tako važno, odgajati samu djecu za tu spontanost. Da bi to bilo moguće, potrebno je čitati i razmišljati o biblijskim i liturgijskim tekstovima zajedno s djecom. Iz takvog zajedničkog razmišljanja i razgovora izrasta spontana molitva kao što biljka izbija iz sjemenke posijane na uzoranoj i navodnjennoj zemlji. Kad dijete prvi put promatra zalazak sunca na moru, ono sasvim spontano kaže: »Bože! Kako je sve lijepo!« Slično, ako je odgojen da Bogu zahvaljuje za lijepe stvari koje primi, djeca će spontano reći i za najmanji znak pažnje ili primljeni poklon: »Hvala ti!«.

Drugi pak oblici molitava, na koja djeca nisu navikla upotrebom odgovarajućih formula u običnom životu, nikada neće izići spontano, ili će to biti lažna spontanost. Djeca se neće ispričavati zbog malih laži ili sličnih malih podvala, ali će rado reći: »Hajde da se pomirimo!« To treba cijiniti, jer ne trebaju se ispričavati samo djeca, već i roditelji, uzajamno i djeci. Prema tome, već imamo tri obiteljske vrline, vrlo važne za skladan obiteljski život, značajne za pravilne odnose prema drugim ljudima, a odatle i za pravilan religiozni stav prema Bogu; to su: divljenje, zahvaljivanje i pomirenje. U stvari, te su tri obiteljske vrline tri bitne teme liturgijskih molitava, štoviše i bit Euharistije. Razmišljajući dakle i razgovarajući o pročitanim biblijskim i liturgijskim tekstovima ili pojedinim izrekama, te povezujući ih s istim ili sličnim stavovima u običnom životu, izvrsna je odgojna metoda za spontanu molitvu.

Na tom području, čini se, naš kršćanski odgoj posve je zatajio. U tome se možemo ugledati, da ne kažem — pozavidjeti, na neke druge kršćanske zajednice koje su postigle visoku razinu spontanosti u molitvi. Ekumenska slavlja, koja se održavaju prigodom raznih ekumenskih susreta različitih kršćanskih zajednica, ostavljaju na svakoga veoma dubok dojam upravo zbog vrlo toplih, konkretnih i sadržajnih spontanih molitava. Kad bi se ta spontanost više njegovala i unapređivala već u obiteljskom ambijentu, kad bi se to uspjelo prenijeti i na djecu, tada bi se obiteljski duhovni život uvelike obogatio, a i sama bi djeca uspjela povezati molitvu i konkretni život svoje svakodnevnice. Najbolji teren da bi se djeca navikla kreativno sudjelovati u molitvi, da bi znala pripremiti molitve za konkretnu potrebu ili zgodu, jest obitelj. No, to je početni stadij u procesu nastajanja navedene spontanosti. Ako se zatim taj proces nastavi razvijati u službenoj katehizaciji, plod sigurno neće izostati.

S tim u vezi važno je upozoriti da je, s fizičkim i psihičkim razvojem djece, potrebno u obitljeskoj molitvi pomaknuti naglasak prema praktičnim implikacijama kršćanske vjere u svijetu punom socijalnih nepravdi, gladi i bijede, rasizma i ratova, i drugih oblika trpljenja. Već kod odraslije djece molitva bi trebala buditi odgovor u razumu i volji, te bi cijela osoba trebala biti pokrenuta molitvom. Ako dakle želimo mijenjati svijet, treba početi od pastora obitelji. Treba raditi na tome da nam obitelji postanu prave zajednice vjere, bogoštovlja i akcije, odnosno da bi i sama djeca, jer ona su kršćanske zajednice budućnosti, znala uspostaviti pravilan odnos između molitve i akcije. Jedno bez drugoga je sterilno.

Obiteljska molitva kroz liturgijsku godinu

Dobili smo u najnovije vrijeme više različitih izdanja *Svetoga pisma* S. i N. zavjeta. Dobili smo i *Misal za narod*, vrlo stručno i ukusno složen. A što je još važnije, te su knjige ušle u mnoge kuće katoličkih obitelji. Uistinu, velika stvar. Međutim, čini se da je to mrtvi kapital u najviše slučajeva. Volio bih da imam krivo u toj procjeni. U svakom slučaju, tim skupocijenim kapitalom ne služi se dovoljno, a mogao bi se posebno dobro iskoristiti zgodnom raspodjelom tijekom liturgijske godine. Osim toga, da bi liturgijska godina imala pravo značenja za djecu, a upravo njima treba poklanjati najveću brigu, nju treba uvesti u obiteljsko svetište u pojednostavljenom obliku, prilagoditi je na neki način razvojnem stupnju i načinu shvaćanja djece.

1. U vrijeme *Došašća* i *Božića* preporučljivo je da se u obitelji čitaju kratki odlomci iz Biblije u kojima se govori o Isusovu dolasku. Te perikope često puta sadrže simbole — djeci pristupačne i lako shvatljive. Treba im postepeno tumačiti svaku stvar koja se stavlja u jaslje, a to se može učiniti uz popratni tekst misnih čitanja u kojima se opisuje prizor Isusova rođenja. Da bi se djeci zorno istumačilo značenje svjetla, mogao bi se uvesti običaj postepenog paljenja 4 adventskih svijeća (prve nedjelje jedna svijeća, druge 2, itd.) i govoriti o postepenom približavanju Božića. Tada bi se, uz spomenute stvari, moglo pročitati odgovarajuće predslovlje Došašća te molitvu zaključiti sa himnom *Svet* i zbornom molitvom dana ili improviziranom molitvom. Takva adventska slavlja mogla bi se zgodno obaviti subotom uveče, kad su redovito svi članovi obitelji na okupu. U dane pred Božić, umjesto predslovlja mogu se uzeti tzv. *O-antifone* predbožićne osmodnevne.

Biblijski odlomci adventskog vremena pomažu da se shvate znakovi božićnog vremena — sadržani u jaslicama i u liturgiji: znak svjetla, govor o miru, izmjena darova. U isti govor treba uključiti i druge znakove obiteljskog karaktera, kao npr. božićno drvo, izmjena darova,

kao i drugi narodni mjesni običaji, ali tako da se shvati njihovo pravo značenje i smisao. Takva ili slična obiteljska kateheza ostavlja u svijesti djeteta neizbrisiv dojam.

Za ilustraciju toga zanimljivo je navesti mišljenje jednog djeteta o božićnim darovima, izloženo u njegovoj vjeronaučnoj bilježnici: »Pravi dar je Isus, Spasitelj, koga je Bog darovao ljudima jer su bili zločesti te nisu mogli postati dobri sami od sebe. Stoga darovi što ih primamo za Božić nisu nagrada za našu dobrotu, jer ona je uvijek mala, nego su znak ljubavi tate i mame prema djeci, djece prema roditeljima, te braće i sestara međusobno. Jer smo od nebeskog Oca primili dar — Isusa, tako i mi izmjenjujemo darove kao znak ljubavi. To činimo i prema onome tko nije dobar da bude dobar«.

Zgodna misao da bi se demitiziralo da dijete Isus donosi djeci darove.

2. *Uskrsnom ciklusu* roditelji trebaju dati naročiti naglasak. *Korizmu* treba živjeti i djeci tumačiti kao pripravu za Uskrs, a to bi se moglo postići trostrukom zauzetošću: pažljivijim slušanjem Božje riječi, slavljenjem sakramenta pomirenje i spomenslavljenjem vlastitog krštenja. Ako bi se slučajno s tim vremenom podudaralo vrijeme krštenja vlastitog djeteta, u tom slučaju korizma bi trebala imati izrazito katekumenski karakter i bila bi poželjna tijesna suradnja između roditelja i pastoralnih radnika.

U korizmeni program trebalo bi uključiti po mogućnosti svakog dana, čitanje jednog ili oba misna čitanja, u cijelosti ili samo značajnijih stavaka, zatim razmišljanje i razgovor o pročitanoj tekstu, i to izvršiti spontanom ili zbornom molitvom liturgije odgovarajućeg dana. Najpogodnije vrijeme za takvu obiteljsku liturgiju jest — večer.

Sveti tjedan trebao bi biti u svemu tome nešto intenzivniji. Bilo bi veoma preporučljivo da cijela obitelj sudjeluje na Misi Gospodnje večere Velikog četvrtka. Ta bi Misa imala puno značenje tek kad bi cijela obitelj djelatno u njoj sudjelovala — pristupajući Gospodnjem stolu, odnosno ako su se sva djeca prethodno već uključila u puni sakramentalni život Crkve.

Što se tiče obreda Velikog petka, ako djeca nisu odveć mala te idu zajedno s roditeljima na obrede, treba ih upozoriti i jednostavno im objasniti da to nije Isusov sprovod, već da s njegovom smrću istodobno slavimo i njegovo uskrsnuće. Ta dva vida Kristove realnosti ne mogu se rastaviti. Rastavljamo ih samo u komemorativnim slavljenjima jer, da bismo ih dublje shvatili, kudikamo je zgodnije kronološko odvijanje i slavljenje važnijih trenutaka svete povijesti.

Uskrs, dakako, roditelji trebaju prikazati djeci, a i sami ga doživljavati, kao vrhunac liturgijske godine i kao najveću svetkovnu liturgijskog

vremena. Župske ceremonije su odveć duge za malu djecu, a ni sam jezik tih ceremonija nije im pristupačan. Rješenje je da se liturgija uskrsne noći prilagoditi obiteljskom ambijentu. Nekoliko tjedana pred Uskrs, na inicijativu roditelja i pod njihovim vodstvom, djeca počnu pripremati dekoracije s liturgijsko-uskrsnim motivima, kao npr. uskrsno janje, svijeću, pisanice i slično. Štedna kasa, u kojoj su djeca skupljala svoje korizmene priloge, određene za neku karitativnu svrhu, stavlja se upravo u središte uskrsnog objeda. Obitelji dakle koje imaju odveć malu djecu te ne mogu sudjelovati u liturgiji uskrsnog bdijenja, mogle bi na Veliku subotu uveče obaviti vlastiti obred: jedno od djece upali obiteljsku uskrsnu svijeću što su je prethodno ukrasili; zatim netko od roditelja, ili jedno od starije djece, pročita kratko biblijsko čitanje iz povijesti Izlaska; potom slijedi kratko razmišljanje ili razgovor o pročitanoj tekstu u svjetlu uskrsnog blagdana; vrhunac toga obreda trebalo bi biti čitanje evanđelja o uskrsnuću, uz pjevanje uskrsnih pjesama ili psalama hvale i zahvaljivanja; i na kraju, obred završe obnovom krsnih obećanja i zbornom molitvom Mise uskrsnog bdijenja. Upaljene svijeće liturgije bdijenja također u obiteljskim spontanijama ceremonijama dozivaju u sjećanje znak svjetla s kojim su se djeca susrela već na Božić; treba im samo objasniti da je uskrsna liturgija svjetla zapravo proslava istog onog božićnog svjetla, samo u mnogo većem opsegu ili blještavilu. Već od ranog kršćanstva svjetlo je simbol Krista: na Božić to se Svjetlo rađa i tek počinje pružati svoje svjetlosne zrake, a trenutak kad je to isto Svjetlo obasjalo čitav svijet i rastjeralo sve tmine — jest Uskrs.

Glede uskrsne svijeće čini mi se uputnim navesti izlaganje jednog katehete u kojem je djecu upozoravao na ceremoniju paljenja obiteljske uskrsne svijeće na uskrsnoj svijeći župske crkve: vjeru ne posjedujemo sami od sebe već nam je Isus dariva preko drugoga, po znaku zajednice u kojoj to svjetlo vjere prenosimo jedni drugima; paljenje obiteljske i pojedinačnih svijeća jedan drugome s uskrsne svijeće jest znak širenja svjetla vjere, odnosno da smo za dar vjere upućeni na druge.

Pedesetnica se doživljava kao suprotan događaj onome u Babilonu. Onda je nastala pometnja jezika zbog ljudske oholosti i egoizma (Post 11, 1—9), dok ovdje, naprotiv, silazak Duha Svetoga ujedinjuje sve ljude u jedincat narod Božji. Unatoč različitosti jezika, na dan Pedesetnice svi se razumiju i svi se nalaze u zajednici okupljenoj oko uskrslog Krista.

3. Bilo bi poželjno da na sličan način bude prethodna priprava i za liturgijska slavlja drugih *blagdana* i *nedjelja*. Subotom uveče mogla bi se pročitati biblijska čitanja, neka ili sva, odgovarajuće nedjelje, odnosno to isto učiniti u predvečerje svetkovina, a zatim u razmatranju ili razgovoru o pročitanim tekstovima istaknuti koju važniju misao, služeći se kratkim komentarom u *Misalu za narod*.

Drugi oblici obiteljske molitve

Neke obitelji na Zapadu otkrile su veliku efikasnost *molitvenoga obiteljskog objeda*. Utemeljen na prvotnim kršćanskim agapama, ritualni obiteljski objed jest uistinu svojevrsan način hvale, simbol jedinstva i uzajamne ljubavi obitelji ili manjih grupa obiteljskog tipa. Tom zgodom čitaju se kratki biblijski odlomci, prikladni i za djecu, mole se improvizirane spontane molitve za potrebe obitelji, za širu društvenu zajednicu kojoj obitelj pripada, za čitav svijet, ili za pomoć u rješavanju kakvog aktualnog društvenog ili svjetskog problema: rat, potres, glad, epidemije, poplave i slično. Po uzoru na židovske formule blagoslova stola (*Birkath ha-mazon*), ponegdje se i na ovakvim objedima izgovaraju slični blagoslovi nad kruhom i vinom, pjevaju odlomci iz evanđelja, moderni duhovni himni ili druge prikladne pjesme. Ovako intimni molitveni objedi omogućuju i djeci da mole sa stvarnim i kreativnim zalaganjem, a te molitve imaju dublji učinak negoli redovita večernja molitva, koja lako postane obična navika. Potrebna je, dakako, i večernja molitva, da se Bogu izrazi zahvalnost za dobre stvari proteklog dana i da se zamoli oprostjenje zbog propusta ili učinjenog zla, ali baš zato što je svakodnevna, teško se uspijeva u njoj uvijek svjesno sudjelovati. Naprotiv, navedene obiteljske ceremonije imaju veći učinak zbog toga što se obavljaju rjeđe, jer su bliže iskustvu, a posebno zbog toga što se uz riječi upotrebljavaju, sasvim spontano i bez ikakve službenosti, glazba, simboli i kretnje.

Gdje su djeca već u poodrasloj dobi, danas mnoge obitelji počinju uvoditi u svoj molitveni program također *Liturgiju časova*. Nastoje, ako ne svaki dan, barem češće moliti Jutarnju i Večernju iz Liturgije časova, kao dvostruki stožer ili dva glavna časa božanskog oficija. To je upravo ono što *Opća uredba Liturgije časova* izričito preporučuje. Tu se doslovno kaže: »Bilo bi zgodno da obitelj, kao domaće svetište Crkve (»*domesticum sacrarium Ecclesiae*«) obavlja ne samo zajedničku molitvu nego, prema prilikama, i neki dio Liturgije časova, da bi se tješnje povezala s Crkvom« (br. 27).

Osim toga, slavljenje *Mise* u kući imalo bi izvanredno velik učinak za shvaćanje njezine intimne obiteljske gozbene naravi. Misa slavljena na razini obiteljskog objednog stola, u vlastitoj kući, oslobađa i otvara također djecu, da naime ne gledaju u njoj neku neshvatljivu predstavu ili ceremoniju, već radije kao nešto što ih pokreće na razini svakodnevnice, kao nešto što svi članovi obitelji čine zajedno svakog dana. Bio bi to izvanredno dobar put da bi se stiglo do realizma euharistijske liturgije: prekriti sto odgovarajućim stolnjakom, staviti zatim na sto svijeću, kalež, hostije, odnosno čaše, kruh, vino i vodu; a to su upravo kretnje i načini prijema što i djeci izgleda sasvim prirodno, na što su navikli. To je uostalom ceremonijal svakodnevnog života kao što je bio i onaj kojim se Isus služio na Posljednjoj večeri.

Prema tome, iste bitne strukture i isti tradicionalni sadržaj liturgije, korišteni nešto slobodnije i s manje formalizma, mogu služiti također za molitveni život obitelji. Odlika im je, kao što je već rečeno, njihova jednostavnost i spontanost, a to su odlike koje pomažu da se bolje vrednuje i sama liturgija Crkve. U takvoj obiteljskoj molitvi upotrebljava se Biblija kao izvor molitve i razmišljanja, klanjanja, hvale i zahvaljivanja, pokore i prošnje, uz upotrebu simboličkih kretnji i glazbe. Izmjenjujući biblijska čitanja, diskusiju, razmišljanje, i spontanu molitvu, članovi obitelji uče otkriti Boga u Bibliji, u vlastitom životu i u životu bližnjega. Bez ovog trostrukog otkrića nema prave liturgije, niti istinske bogoštovne ili molivene zajednice. No, do tog otkrića djeca mnogo lakše dolaze u kućnom i obiteljskom ambijentu, mladi u prirodnim grupama svojih vršnjaka, odrasli u intimnosti onih s kojima imaju zajedničke osjećaje, potrebe, interese i poslove, negoli u samoj crkvi. Stoga ovako organizirana molitva u obiteljskom djelokrugu ili manjim grupama sličnog tipa najbolji je način da se obitelji i slične grupe lakše uključe u službenu liturgiju.

Organizacija obiteljske molitve

Vodstvo i organizacija obiteljske liturgije spada na roditelje. Trebali bi nastojati da aktivno i kreativno uključe u molitvu sve članove obitelji, ako je to izvedivo. Molitvu započinje otac ili majka, već prema tome tko je sposobniji voditi grupu; biblijska pak čitanja, molitvene nakane, Gospodnja molitva i druge tradicionalne formule, pjesme i zaključna zborna molitva povjere se djeci i drugim članovima obitelji ili porodice. Dužina, sadržaja i struktura obiteljske liturgije ovisi o raspoloživom vremenu, o uzrastu djece, o fizičkoj i psihičkoj dispoziciji članova, o liturgijskom vremenu i sakramentalnom događanju unutar kućnog svetišta. Uputno je da najmanje dijete predvodi *Oče naš*, ako to zna, zbog same naravi te biblijske molitve i dječje dobi. Ovi najmanji osjećaju se i na Misi važnim u trenutku molenja Gospodnje molitve, ako je znaju, te stavljajući se uz bok odraslih vjernika dokazuju svoju osobnost i konkretiziraju prirodenu težnju za važenjem. Isti slučaj je s davanjem mira: to je druga stvar što mogu učiniti na istoj razini s odraslim — stisak ruke ili drugi sličan znak iz obiteljskog života. Ako pak roditelji spremaju dijete za primanje nekog sakramenta, trebali bi u izboru biblijskih čitanja uzeti odlomke koji sadrže i tumače znakove odgovarajućih sakramenata, odnosno znakove vode, svjetla, ulja, kruha i vina za sakramente kršćanske inicijacije. Prema tome, obiteljski liturgijsko-molitveni život može biti izvanredna priprava za slavljenje sakramenata. I prema nauci Drugog vatikanskog sabora obitelj će moći ispuniti svoje božansko poslanje »da bude prva i životna zajednica društva... ako se članovi, uzajamnom ljubavlju i zajedničkom molitvom Bogu, pokažu kao domaće svetište Crkve, te ako se sva obitelj uključi u liturgijski kult Crkve« (AA 11).

Zaključak

U okviru obiteljskog pastorala, kao što se iz gore rečenog jasno vidi, briga za molitveni život obitelji ne smije se nipošto zanemariti. Obiteljska liturgija i njen molitveni život, ako je dobro postavljen i usmjeren, odlična su šansa i sredstvo da se Kristovo svećeničko djelo, proslava Boga i posvećenje ljudi, nastavi dalje ostvarivati »kako bi ljudi imali život i imali ga u izobilju« (Iv 10, 10). Obitelj je uvijek nova prilika i nova nada da se Kristova stvar trajno ostvaruje; ona je dobar prenositelj vjere i prva kulturna zajednica Kristove Crkve. Stoga nije čudo što se obiteljskim medijem koristio Isus, apostoli i njihovi učenici u svom misionarskom poslanju. Apostolat bračnih drugova i obitelji, ističe zadnji Koncil, ima posebno značenje — za Crkvu i društvo. Kršćanski supružnici su suradnici Božji i svjedoci vjere jedno drugome, svojoj djeci i ostalim članovima svoje zajednice. Oni su svojoj djeci prvi prenosioci vjere i odgojitelji (LG 11; AA 11).

Stoga pastiri duša, poručuje Drugi vatikanski sabor, »neka marljivo i strpljivo nastoje oko liturgijskog odgoja i djelatnog — nutarnjeg i vanjskog sudjelovanja vjernika prema njihovoj dobi, staležu, načinu života i stupnju vjerske izobrazbe« (SC 19). Neka nastoje da izvanliturgijske i privatne pobožnosti »odgovaraju pojedinim liturgijskim vremenima te tako budu u skladu sa svetom liturgijom, da od nje na neki način proizlaze te narod vode k njoj« (SC 13).

O G L A S

P. Odilo Altmann: **Službenica Božja dr Klara Fietz — ŽIVOT LJUBAVI I ŽRTVE**; s njemačkog preveo o. Damjan Damjanović, a izdale sestre »Franjevke Bezgrešnog Začeca« na Cetinju. Na 44 stranice srednjeg formata, s nekoliko ilustracija, prikazan je neobično jednostavan i ljudski život ove redovnice, koja je umrla 1937. u 32. god. života. Štivo je prikladno za svakoga, osobito za mlade djevojke koje mogu naći u s. Klari uzor suvremenoga evandeoskog života. — Cijena 20— din. Narudžbe: Franjevke Bezgrešnog Začeca, 81250 Cetinje, ul. Vojvode Boža 20; ili na: Uredništvo časopisa »Brat Franjo«, 50001 Dubrovnik, Placa 2, pp. 53.
